

A KISKÖREI (II. TISZAI) VÍZLÉPCSŐ ÉS ÖNTÖZŐRENDSZEREINEK MEZŐGAZDASÁGI HASZNOSÍTÁSA

FEKETE ISTVÁN

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, Budapest

Az öntözőrendszer teljes hatóterülete mintegy 1,5 millió kh. Öntözővízzel ellátható terület 524 000 kh. A főművek által biztosítható vízhozam — 300 millió m³-es tározott vízmennyiség esetén — 176 m³/sec.

A tározó a Balaton területének 1/5-e, a Velencei-tónak pedig négyszerese.

A megvalósítás három ütemben történne. Az I. ütemben (1975. XII. 31-ig) 120 000 kh-on létesülne öntözés.

A II. ütem a tervek szerint 1976—1980, a III. pedig 1981—1985 között valósulna meg. *A Kiskörei Vízlépcső és Öntözőrendszerei megépítésével az eddigi legnagyobb mezőgazdasági beruházás létesül.*

Az öntözéses gazdálkodás bevezetésének főbb feltételei

Az öntözés a száraztermelésen túl, arra ráépülő, azt alapként feltételező olyan agrotechnikai eljárás, mellyel a termés biztonságát és nagyságát befolyásolhatjuk. Az öntözéssel a növények vízigényét a mindenkor gazdaságos határig szükségés kielégíteni.

A növénytermelés fejlődésének sajátossága, hogy hosszabb időn keresztül jelentős ingadozást mutat, alapvető oka ismert, az ország éghajlati és csapadékviszonyaiban keresendő. A növénytermelés éves termelési értékének ingadozása és az éves csapadékváltozás közötti összefüggés bizonyítja, hogy a nem kielégítő csapadékú években a növénytermelés jelentős károkat szenved. Az új kialakuló intenzív fajták termőképességét viszont még az átlagos csapadékú években sem tudjuk kihasználni. Hosszú távon mezőgazdasági termékek termelése és az arra alapozott ipari termelés, illetve külkereskedelmi terveink megnyugtató realizálása érdekében biztonságosan és gazdaságosan egyre több terméket adó növénytermelést kell megvalósítani. Ehhez mindenképp az eddiginél sokkal céltudatosabban kell törődni az öntözésfejlesztéssel.

A Kiskörei (II. Tiszai) Vízlépcső és Öntözőrendszereinek fejlesztésénél alapelv, hogy *„az öntözés csak ott lehet gazdaságos, ahol a főbb termelési ténye-*

zök már optimumban vannak, a ráfordítások további növelése során a víz kerül minimumba". Az öntözésfejlesztés tehát része az üzemfejlesztésnek, melyből az is következik, hogy a mezőgazdasági és műszaki fejlesztés egyes lépéseit egymással fel nem cserélhető sorrendben kell megvalósítani. Ezek a következők:

- a gazdaságok önkéntes elhatározása alapján az üzemi adottságok felmérése;
- alkalmasság esetén komplex ágazati elv alapján a gazdaságossági számításokkal alátámasztott üzemfejlesztési terv készítése, műszaki tervezés;
- a szükséges mezőgazdasági beruházások elvégzése a vízrendezés és öntözés hatásának figyelembevételével, az öntözés megvalósítása.

Mezőgazdasági üzemünk általános fejlődése meggyorsult. A fejlődés egyes elemei: a gépi talajművelés általánossá válása, a műtrágyák fokozott használata, a növényvédelem hatékonyságának fokozódása, az agrotechnikai fegyelem megszilárdulása, az intenzív növényfajták elterjedése feltételei az öntözővíz eredményes fogadásának. E feltételek javulása az öntözővíz iránti igény gyors ütemű fokozódásával jár.

Az öntözővíz igénybevételi helyének, idejének, az öntözött viszonyok között folyó termelés konkrét célkitűzéseinek, a műszaki létesítmények kialakításának, a vízkormányzás és az öntözés technikájának stb. megválasztása sokféle módon, egyben széles költségskálával — egymástól eltérő beruházási igényekkel — történhet.

A választott variánsnak megfelelően változik az öntözéses és szárazgazdálkodás üzemen belüli és területi összhangja, az öntözéses gazdálkodás eredményeként jelentkező többletermék mennyisége és összetétele, gazdaságon belüli és kívüli felhasználása, illetve feldolgozása, a hozzá tartozó, ehhez szükséges fejlesztési-beruházási igényekkel együtt.

Az öntözéses gazdálkodás fogalmát abban az esetben és értelemben használjuk, ha az öntözéses agrotechnikával előállított termékek mennyisége és értéke meghatározza az üzem;

- kibocsátott ártermékeinek összetételét,
- termelési szerkezetét és termelési irányát,
- ráfordításainak szintjét és szerkezetét,
- a termeléshez lekötött állóeszközeinek szintjét és összetételét,
- üzemi szervezetét,
- jövedelemszintjét.

Az öntözés az egyik legnagyobb eszközigényű agrotechnikai eljárás. Magától értődő dolog tehát, hogy az öntözéses gazdálkodás során felhasznált és lekötött eszközök csak akkor lehetnek hatékonyak, ha az öntözéses gazdálkodás alapvető feltételei az üzemben a megkívánt szinten már biztosítva vannak.

A fejlesztés előzetes területi kijelölése

A Kiskörei Vízlépcső és Öntözőrendszerei jóváhagyott beruházási programjában a Gazdasági Bizottság rögzítette az öntözésfejlesztési program gazdasági-műszaki célját és kereteit. Ennek megfelelően, a területileg illetékes Megyei Tanácsok és Vízügyi Igazgatóságok 1966. májusában — az érintett üzemek egyetértésével — javaslatot készítettek az öntözésfejlesztés I. ütemében (1973—1975 közötti időszak) megvalósításra kerülő 120 000 kh-nyi (69 000 ha) öntözés területi elhelyezésére, kijelölték az öntözésfejlesztés szempontjából számbevehető gazdaságokat. Ez az előzetes kijelölés 206 gazdaságban 174 129 kh (100 200 ha) öntözőtelep megépítésére tesz javaslatot.

A kijelölt gazdaságok helyzetének felmérése

Az öntözés legkedvezőbb területi elhelyezése, az öntözésre való áttérés helyes időpontjának megválasztása, az öntözéses gazdálkodás területileg és időben differenciált fejlesztési feladatainak meghatározása érdekében a következő főbb kérdésekre kell választ kapni:

— az öntözésfejlesztési program gazdasági-műszaki céljának és kereteinek megfelelően előzetesen kijelölt gazdaságok közül melyek azok, ahol az öntözővíz-felhasználásra legalkalmasabb természeti és közgazdasági adottságok vannak,

— termelési-gazdálkodási színvonaluk jelenlegi állapota alapján milyen hosszú idő szükséges ezekben az üzemekben a gazdaságos öntözés alapvető feltételeinek megteremtéséhez,

— a gazdaságok jelenlegi helyzetét és a fejlesztéssel elérni kívánt színvonalat összehasonlítva milyen átfogó jellegű intézkedések szükségesek a fejlesztési cél megvalósításához.

Ezekre a kérdésekre a választ természetesen csak az üzemek adatainak és fejlesztési szándékainak ismeretében lehet megadni.

A MÉM Tiszavidék Mezőgazdaságfejlesztési Irodája kidolgozta és az érdekelt szervekkel megvitatta véglegesítette azt a módszert, amelynek alapján felmérhetővé vált a tanácsok és Vízügyi Igazgatóságok által előzetesen kijelölt gazdaságok jelenlegi helyzete.

Ahhoz, hogy az öntözésfejlesztési célkitűzéseink megvalósulhassanak, a fejlesztési programba bekapcsolódó gazdaságoknak tekintélyes nagyságú saját fejlesztési forrásokkal szükséges rendelkezniök. Megfelelő nagyságú alapokkal viszont elsősorban a kedvező természeti adottságok mellett már ma is viszonylagosan magas színvonalon gazdálkodó üzemek rendelkeznek. Ennek

következtében — jelenlegi közgazdasági viszonyaink között — túlnyomó többségben ilyen gazdaságok kapcsolódhatnak be a Kiskörei Vízlépcső és Öntözőrendszerei mezőgazdaság és öntözésfejlesztési programjába.

A kiválasztás eredménye

A TMI 1967. júliusától kezdődően 195 felmérési tanulmány értékelését végezte el, s tett javaslatot 76 termelőszövetkezet és 13 állami gazdaság öntözésfejlesztésére az I. kiépítési ütemben. A TMI a döntési javaslatok alapján fűrtjavaslatokat dolgozott ki a mezőgazdaságfejlesztési és vízgazdálkodási műszaki koncepciók helyes összhangjának érvényesítése érdekében. A fűrtkoncepciókat — az abban foglalt üzemenkénti döntési javaslatokkal együtt — az érdekeltekkel való egyeztetés után az illetékes megyei tanács Végrehajtó Bizottságai hagyták jóvá.

Az első kiépítési ütemben fejlesztésre kiválasztott gazdaságok termelési-gazdálkodási színvonala lényegesen magasabb a későbbi fejlesztési ütembe sorolt, illetve öntözésfejlesztésre nem javasolt üzemeknél.

A fejlesztési célkitűzések megvalósíthatósága szempontjából különösen jelentős a talajadottságokban, az álló- és forgóeszköz-ellátottságban, a bruttó jövedelemben és a felhalmozás nagyságában mutatkozó eltérés. Az adatok egybevetése bizonyítja, hogy az öntözésfejlesztés helyes területi és időbeni elhelyezése érdekében kidolgozott szelekciós módszerrel sikerült a kitűzött célt megvalósítani. Az üzemek kiválasztása, fejlesztési ütemekbe sorolása — *ökonómiai* — *szelekció* eredménye. A döntési javaslatokban szereplő öntözésre berendezendő területek nagyságának meghatározására és végleges területi elhelyezésére azonban csak:

- az öntözővíznek a *talajok* fejlődésére és tulajdonságaira gyakorolt hatásaival kapcsolatos *szelekció*,

- a *vízgazdálkodási*-műszaki *gazdaságossági szelekció* elvégzése után, az üzemfejlesztési tervkészítés időszakában kerül sor.

A felmérés és kiválasztás elvégzésének szükségességét alátámasztja az új gazdasági mechanizmus beruházási és finanszírozási rendszere. Az üzemek maguk döntenek beruházásaik megvalósításáról üzemi lehetőségeik és az adott közgazdasági viszonyok ismeretében.

A felmérés alapján kiválasztott üzemekben — *a tervezés második szakasza-ként* — *komplex üzemfejlesztési terv készül*, melynek kettős feladatot kell megoldania, mégpedig:

- a) az üzem termelési — gazdálkodási — színvonalának szárazgazdálkodási optimumára emelését az öntözés bevezetésének időpontjáig, és

- b) az öntözéses gazdálkodás folytatásához szükséges speciális fejlesztés megtervezését.

A harmadik szakaszban folyik a létesítmények konkrét műszaki tervezése.

A mezőgazdasági és vízgazdálkodási tervező munka összhangját az alábbiak szerint kívánjuk biztosítani:

1. A mezőgazdasági üzemek helyzetének felméréseivel egyidőben — ennek részeként — az illetékes vízügyi szervek felmérik és rögzítik az üzem árvízvédelmi, vízrendezési és öntözővíz-ellátási helyzetét.

2. A felmérés eredményeként elkészített mezőgazdasági terv alapján a vízgazdálkodási tervező szervek elkészítik az öntözőfürtök beruházási céljait.

3. Az üzemfejlesztési tervek készítésével összhangban — azzal párhuzamosan — készülnek el az öntözőfürtök beruházási programjai, majd kiviteli tervei.

4. Az elkészült üzemfejlesztési tervek alapján megkezdődik a mezőgazdasági-műszaki létesítmények és az öntözőtelepek kiviteli terveinek elkészítése.

A mezőgazdaság- és öntözésfejlesztés tervezési feladatainak az üzemi szintről elinduló — a vízgazdálkodási-műszaki tervezést időben megelőző — szakasza ezzel zárul.

A komplex mezőgazdaságfejlesztési és vízgazdálkodási tervezés alapján megvalósítandó feladatok részét képezik a regionális és központi terveknek.

A Kiskörei Vízlépcső és Öntözőrendszerei hatásterületébe tartozó mezőgazdasági üzemekből elinduló információk (beruházási és egyéb anyagigények, hiteligeny a fejlesztéshez, az árutöbblet értékesítési és feldolgozási igénye) alapján a regionális tervezés keretein belül is biztosítani kell a fejlesztési program végrehajtásához szükséges anyagi-műszaki bázist, ki kell alakítani a népgazdasági igények érvényesítéséhez szükséges gazdasági befolyásolás eszközeinek rendszerét. Ezáltal kialakul a központi, területi és üzemi tervezés egysége.